

Beresjiet II (Genesis 2:4-25)

29 september 2013 / 25 Tisjri 5774

Vertaling: Herziene Statenvertaling

Thema: Leven is leven in relatie

Inleiding

Gisteren (en eigenlijk al eergisteren op Simchat Tora – Vreugde over de Tora) is de synagoge begonnen de Tora weer van voren af aan te lezen. De eerste Sidra, die loopt t/m hoofdstuk 6:8 van Genesis, heet Beresjiet; naar het eerste woord in Gen.1:1 'Beresjiet', letterlijk vertaald: in een begin. Er staat dus geen lidwoord bij. Sommigen vertalen dan ook 'Om te beginnen: God schiep hemel en aarde'; anderen vertalen 'In principe: God schiep hemel en aarde'. Zo van: hebben we dat vast gehad. Wat de mensheid ook verder langs een lange weg van wetenschappelijk onderzoek uitvogelt, wij stellen maar gelijk: de schepping is geen toeval. Daar zit Iemand achter met een bedoeling. En daarover gaat het verder in dit boek, in de Bijbel; niet: hoe zijn wij er gekomen, maar: waarom zijn wij er, wat is de bedoeling? Met die vraag kun je niet bij de archeoloog terecht.

Nadat collega Leon Eigenhuis vorig jaar het begin van deze Sidra heeft gelezen, nu het vervolg: Genesis 2:4-25.

Sommigen noemen dit het tweede scheppingsverhaal. Want als je dit stuk naast Genesis 1 legt treft je de volstrekt andere volgorde: werd in hoofdstuk 1 de mens als laatste geschapen, nu horen we zo meteen dat hij het eerst werd geschapen, nog vóór de dieren, en zelfs nog vóór de bomen van het veld.

Maar als we het zo benoemen zitten we al te dicht bij de benadering van een archeoloog. We komen dicht bij de waarheid door te constateren dat in het eerste gedeelte de naam Elohiem voor God wordt gebruikt, en dat in dit tweede gedeelte voor het eerst de naam JHWH wordt gebruikt. In Genesis 2:4 staan ze beiden naast elkaar: JHWH Elohiem, de HERE God.

De Joodse traditie weet ons te vertellen dat de naam Elohiem meer verwijst naar de grote Schepper aller dingen; Hij is de God van het universum, de Bron van alle materie. De Naam JHWH daarentegen is persoonlijker. Met die Naam heeft God zich aan Israel bekend gemaakt. Hij is degene die een geschiedenis maakt met mensen. JHWH is om zo te zeggen de 'relationele Naam' van God, de Naam van hart to hart. We geloven dat onze HERE ook de *Schepper* van de wereld is, maar wij – ingewijden, zijn kinderen – zijn meer met Hem onderweg als onze *Vader*, alle dagen van ons leven.

En dat onderscheidt Genesis 2 dus het meest van hoofdstuk 1. We verlaten in zekere zin het gebied van de materie, het gaat nu om de inhoudelijke relatie; om de nabijheid. Wat heet nabij? Onze aanvangstekst (HSV):

..toen vormde JHWH Elohiem de mens (Adam) uit het stof van de aardbodem en blies de levensadem in zijn neusgaten.... (Gen. 2:7)

Wij zijn er zo aan gewend geraakt, maar het is eigenlijk verbijsterend dat de Bijbel het zo voorstelt dat er al 3000 jaar geleden een volk was dat zei: er is maar één mensheid/Adam. Adam, betekenis: mensheid, staat voor ons allen. De God die Israel heeft leren kennen bij Uittocht uit Egypte en onderaan de Sinai is de God van de hele wereld en van alle mensen. Het kan nog sterker worden

uitgedrukt: Israel schildert God en de volkeren als een Vader cq Moeder met een gezin. Daarin is Israel zijn 'firstborn', maar zijn dus ook alle andere volken kinderen van die ene Vader, broeders en zusters van die eerstgeborene. Zo ver waren wij 200 jaar geleden nog niet eens – denk maar aan ons slavernij-verleden. En nog sluiten heel veel volkeren elkaar uit, zien die ander niet als medemens, als broeder of zuster. Laat staan dat bij het zien van de ander gezegd wordt – zoals we in een vorige LTE een rabbijn hoorde zeggen –: ruim baan voor het beeld van de Koning! Elk mens is immers volgens Genesis 1 een beeld van God in deze wereld.

Ik vrees dus ook dat het eigenlijk afleidingsmanoeuvres van ons zijn als we alle aandacht richten op Genesis 1, en dus op de schepping en de materie - om daarover allerlei discussies te voeren van evolutietheorie t/m 'intelligent design' –, in plaats van onze aandacht te richten op Genesis 2 waar God in zijn NAAM/JHWH veel dichterbij komt en de vraag stelt: 'Ik ben wellicht de God van de Schepping, maar Ik ben vooral de God die een geschiedenis maakt met mensen, en mag Ik die nu ook met jou aangaan? Ik heb zelf de levensadem in je neus geblazen, Ik heb je gewild en bedoeld, maar wil je daar nu aan beantwoorden?'

Kortom: God is niet alleen de God van de natuur, maar eerst en vooral van de geschiedenis. Zo is Genesis ook tot stand gekomen; in retrospectief. Vanuit de geschiedenis, vanuit de relatie met God en de weg met God, schrijft Israel op een gegeven moment het boek Genesis. Als een soort vóór-geschiedenis om de oorsprong van het volk Israel te vertellen; als een soort prenatale omschrijving van het volk dat in het boek Exodus (verlossing!) ter wereld wordt gebracht. En ik wil de stelling wel verdedigen dat het hele boek Genesis draait om het begrip 'eerstgeborene'. Wat het betekent om dat te zijn. En wat het betekent om broer of zus van die eerstgeborene te zijn. En dat in al die verhalen in Genesis – hoe Abram zich als eerstgeborene verhoudt tot zijn broers Nahor en Haran, en hoe Izaäk zich verhoudt tov Ismael (en andersom), en hoe Jakob zich verhoudt tot Ezau (en andersom), en hoe Jozef zich verhoudt tov zijn broers (en andersom) – Israel in retrospectief tekent wat voor hen inmiddels dagelijkse werkelijkheid en eeuwenlange worsteling is geworden: de verhouding tussen hen en alle andere volkeren in Gods volkerengezin. En van daaruit gezien – want die geschiedenis is bijna alleen maar geschiedenis van kritiek en vervolging – is het des te indrukwekkender om te lezen dat Israel blijft volhouden dat heel de mensheid één geheel is en zich als één geheel dient te gaan gedragen. Dat de boodschap die aan Israel is gegeven, bestemd is voor de hele wereld, en niet aan Israel is voorbehouden. Dat niet alleen Israel in Sion, in Eden, op de berg van de heiligheid, in het paradijs – allemaal begrippen in de Bijbel voor hetzelfde – is verwekt, maar dat ieder mens daar vandaan komt en daar naartoe gaat. 'De Filistijn, de Tyriër, de moren, zijn binnen u, o Godsstad, voortgebracht', zong de oude berijming van Psalm 87. Iedereen mag een thuis vinden in Jeruzalem. En zo hoorden we in het gedeelte dat we lazen dat het water, zeg maar het levende Woord, een boodschap is waaraan alle volken zich mogen laven. Want zo, en niet aardrijkskundig, moet je dat verstaan als we horen dat vanuit Eden/Jeruzalem/de heilige berg zowel Ganges als Nijl, zowel Eufraat als Tigris als een stroom door de wereld gaan; aan die rivieren waren alle grote steden van de wereld in die dagen te vinden. Dus vul die metafoor in onze dagen maar aan met Mississippi en Amazone, met Donau en Rijn, en dan kom je om zo te zeggen in de Bijbel zelfs de Kampenaren al tegen in hun stad aan de oevers van de IJssel. Het levende water, de boodschap van de Bijbel, de morele orde die God vraagt,

stroomt vanuit Eden naar iedereen uit. Eden, Hebreeuwse betekenis: verrukking, de Tuin van de Verrukking, is de oorsprong van ieder van ons, ook zoals we hier zitten. En die Tuin, inclusief de waterstromen en dan nog veel meer, en de edelstenen en dan nog veel meer, wordt ons opnieuw beschreven op de laatste bladzijden van de Bijbel, als een 'paradise regained' waar de volkeren der aarde binnengaan door open poorten en samen met Israel Loofhuttenfeest vieren; eindelijk één ongedeelde Adam zoals God al van den beginne had bedoeld.

Ik neem nu een aantal thema's uit Genesis 2:4-25 met u door. Ik probeer me daarbij te beperken, en ik denk dat dat kan, omdat zeker de thema's uit dit gedeelte van de Sidra regelmatig in onze diensten ter sprake komen.

Onze parasja begint met: 'Dit is de toledoth van hemel en aarde'. Het woord toledoth komt 11x voor in Genesis en staat telkens aan het begin van een volgende episode. Het woord betekent zoiets als 'de voortbrenging, de vrucht die gebaard wordt'; en in dat kader ook zoiets als 'wording', of 'geschiedenis' (maar dan toekomstgericht verstaan!). Dus als we tegenkomen 'dit is de toledoth van Terah' dan volgt het verhaal van zijn zoon Abraham; 'dit is de toledoth van Izaäk', dan volgt het verhaal van Jakob en Ezau; 'dit is de toledoth van Jakob', dan horen we het verhaal van Jozef. Als realiseert het leven van iedere eerstgeborene die wordt genoemd zich in het leven van de volgende eerstgeborene. Op die manier zijn ze allemaal dus ook onlosmakelijk met elkaar verbonden; samen stuwen ze onder Gods zegen de geschiedenis naar Gods toekomst. Wie Adam, de mensheid, of – met eigennamen – wie Abraham is of zijn zal, en Izaäk en Jakob, en noem maar op, zal pas in de verre toekomst duidelijk worden.

In die zin is heel apart dat het woord 'toledoth' hier in Genesis 2:4 voor het eerst wordt gebruikt, want hier is niet een mens maar is hemel en aarde het onderwerp. En we horen: de toledoth van hemel en aarde, haar wording dus, realiseert zich in: de schepping van de mens! Als wordt dus ook de toekomst van hemel en aarde pas duidelijk via de geschiedenis van de mensheid. Dus in bijbelse optiek zijn hemel en aarde en wat zij zijn zullen afhankelijk van wat de mensheid zal doen! Maar dat spoort natuurlijk ook met waar we al naar verwezen: als aan het eind van de Bijbel sprake is van een vernieuwde mensheid die eindelijk één is, dan horen we ook van een vernieuwde hemel en aarde die eindelijk één zijn.

Genesis 2: 6 – 'en een damp steeg op...' Volgens Abravanel (Spanje 13e eeuw) moeten we het zo lezen: God had het nog niet laten regenen ... om de aarde te bewerken. 'Om de aarde te bewerken' slaat dan op God en niet op de mens. Door de damp te laten opstijgen bewerkte God de aarde, zodat die kneedbaar werd, en de mens eruit gevormd kon worden. Zeven keer klinkt in dit gedeelte het woord 'adama' dat aarde betekent. Zo wordt het wezen van ons als mens getekend. Ha-Adam wordt geschapen uit adama, en we krijgen van God zelf de levensadem (wij zijn 'doorademde aarde'). De mens is dus zowel intiem verbonden met de aarde als ook met de hemel; in zijn rechtopgaande gestalte loopt hij tussen hemel en aarde; is hij vooral geroepen met zijn leven op het Woord uit de hemel ant-woord op aarde te zijn. Laten we de dimensie hemel los, dan wordt ons leven aards of zelfs animaal; laten we de dimensie aarde los, dan gaan we zweven in een spiritualiteit die niet meer solidair is met de minste mensen op aarde.

Genesis 2: 15 – we worden geroepen om ‘de aarde te bewerken en te bewaren’. Die woorden lopen in zekere zin congruent met mannelijk en vrouwelijk (vgl Gen.1:27). Als we kiezen voor een wereld waarin het mannelijke, de macho, overheerst, wordt alles op de schop genomen (bewerkt, in cultuur gebracht) en dreigt de natuur te worden vernietigd. Als we kiezen voor alleen maar bewaren, is er geen ontwikkeling. Het gaat om een balans die de hele schepping ten goede komt. Hoe die balans de afgelopen eeuwen heeft gelegen mag duidelijk zijn, en het brengt ons inmiddels aan de rand van de afgrond. We mogen hopen en bidden dat we zo snel mogelijk de vrouwelijke krachten hun werk in de wereld laten doen. Vrouwelijke ambtsdragers, vrouwelijke pausen, presidenten lijkt me goed begin.

Genesis 2: 16 en 17 – ‘de boom’. We komen daar in Genesis 3 nog wel op terug. Voor nu herhaal ik wat ik twee jaar geleden zei. Langs de hele Japanse oostkust staan honderden stenen, sommigen meer dan 600 jaar oud. Op die stenen staat onder andere deze boodschap: bouw geen huizen voorbij dit punt. En toch gedaan, hé? Zo staat ook de boom van Genesis voor ons symbool: ga niet voorbij dit punt, ga niet voorbij aan deze boodschap. Je kent de ellende van een tsunami nog niet en wees er ook maar niet nieuwsgierig naar.

Genesis 2: 18 – ‘een hulp als tegenover’. In alle latere vertalingen dan de SV, t/m de NBV, veranderd in: ‘een hulp die bij hem past’ - mannen die alleen zichzelf tot norm willen nemen en niet weten wat een vrouw betekent. Maar zó legt Rasji (Frankrijk) duizend jaar geleden al deze tekst uit: ‘Als hij het waard is, is ze een hulp; als hij het niet waard is, stelt ze zich tegenover hem en bestrijdt hem’. Volgens mij zijn er 1000 jaar na dato van deze uitspraak nog steeds ‘waardeloze’ mannen (die te weinig bestreden worden), en zijn er zelfs huwelijksformulieren in de Kerk die wel eens zouden mogen worden aangepast.

Genesis 2: 21 – ‘en Hij nam een ribbe van hem’. Willem Barnard gebruikt het prachtige beeld van ribben in een schip of in het gewelf van een kerk. Het gaat namelijk inderdaad om een ‘ribbe’ of ‘zijde’. Zoals de ribben in het gewelf van een kerk of in de romp van een schip op elkaar aansluiten, zo zijn man en vrouw aan elkaar gegeven en vormen ze één geheel. In de Joodse traditie vond ik deze uitspraak van Soloveitchik, Amerikaanse rabbi in de vorige eeuw:

Het mannelijke en het vrouwelijke vertegenwoordigen twee verschillende existentiële ervaringen... Wanneer beiden in het huwelijk samenkomen, wordt een gemeenschap gevormd van twee onderling onvergelykbare wezens. Man en vrouw vullen elkaar existentieel aan: ze vormen tezamen niet een partnerschap, maar een individu, een persona.

De huwelijksgemeenschap komt overeen met de totale gemeenschap. Haar kracht ligt niet in wat de betrokkenen gemeenschappelijk hebben, maar juist in hun eigenheid en apartheid.

Op zo’n uitspraak kun je ook op kauwen als het gaat om zoiets als de Europese Unie; elkaar in eigenheid existentieel aanvullen.

Genesis 2: 25 tenslotte – ‘en zij beiden waren naakt’. In hoofdstuk 4 horen we dat God Adam en Eva bekleedt met huid; dierenhuiden, zegt de uitleg dan vaak. Nee, zegt een rabbijnse traditie: huid. Oorspronkelijk, zo is de gedachte, was de mens een lichtwezen, open en kwetsbaar, zonder schaamte en zonder schrik; want er was ook niets te vrezen. Maar in de wereld zoals die nu is en u en ik die

meemaken, zouden wij op die manier niet overleven. We hebben in deze wereld huid nodig; een dikke huid, zeggen sommigen; anderen meten zich zelfs de 'huid van een olifant' aan. En hiermee houdt verband dat wij ook kunnen zeggen: je kijkt wel uit ten opzichte van wie je jezelf blootgeeft. Waarschijnlijk op de vingers van één hand te tellen bij elk van ons: die mensen aan wie je je totaal durft te laten kennen, zonder huid. Het kan je doodeenzaam maken als je 'geen mens hebt'.

Maar waar je het vindt, in een vriendschap, in een thuis, in een huwelijk: een stukje paradijs, Eden, Tuin van Verrukking, levenswater dat ons herinnert aan de Bron, hoe God het leven bedoeld heeft en het ooit zal zijn.

Hier eindigen we dit scheppingsverhaal dat veeleer een morele code voor de geschiedenis blijkt te zijn. Hoe wij in relatie zullen leven met JHWH God en met elkaar. Boodschap van de eerstgeborene, Israel, aan de volkeren der aarde. Roeping. We hoorden in de Haftara, de profetenlezing, de echo van Genesis: *Zo zegt Elohiem JHWH die de hemel heeft geschapen en hem heeft uitgespannen, die de aarde heeft uitgespreid en wat daarop uitspruit, die de adem geeft aan het volk dat daarop is, en de geest aan hen die daarop wandelen: Ik JHWH heb u geroepen ... tot een licht voor de heidenvolkeren, om blinde ogen te openen, uit de gevangenis te leiden wie in duisternis zitten.* Dat is de roeping van Israel, als Obadja/'knecht des HEREN'.

En de evangelist Johannes gebruikt diezelfde woorden weer om die ene Eerstgeborene te omschrijven, die Knecht die vanuit het eerstgeboren volk zijn handen uitstrekt naar elk volk en ieder mens, en die de woorden van Genesis en Jesaja helemaal waar maakt.

Bij Hem vandaan, Koning der Joden, stroomt deze boodschap als evangelie door de wereld, en klotst ook tegen de oevers van de IJssel bij Kampen; om daar in synagoge en kerk te worden opgevangen en te worden doorgegeven in de stad.